

8. Форд Г. Моя жизнь, мои достижения / Г. Форд ; пер. с англ. Е.А. Бакушева. – Мн. : Попурри, 2007. – 352 с.

9. Шумпетер Й. Теория экономического развития: Исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры ; пер. с нем. / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

УДК 159.9.015: 159.9.019.2

ПСИХОСЕМАНТИЧНА ТЕОРІЯ СВІДОМОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЇ ЯК ОСНОВА ПСИХОСЕМАНТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Дробот О.В.

У статті розглянуто теоретичні положення психосемантики свідомості як основи для визначення психосемантичного підходу в дослідженні свідомості та застосуванні відповідного інструментарію аналізу, що спрямовано на виявлення способу категоризації навколишнього світу.

Ключові слова: психосемантика, свідомість, психосемантичний підхід, наукові школи психосемантики, семантичний простір.

В статье рассмотрены теоретические положения психосемантики сознания как основания для выбора психосемантического подхода в исследованиях сознания и применения соответствующего инструментария для анализа, направленного на выявление способа категоризации окружающего мира.

Ключевые слова: психосемантика, сознание, психосемантический подход, научные школы психосемантики, семантическое пространство.

Theoretical positions of psychosemantics of consciousness are considered in the article, as foundation for the choice of psychosemantic approach in researches of consciousness and application of the proper tool for an analysis which is directed for the exposure of method of categorizing of outward things.

Keywords: psychosemantics, consciousness, psychosemantic approaches, scientific schools of psychosemantics, semantic space.

У розпочатому нами дослідженні психосемантики управлінської свідомості відоме положення про принципову невимірюваність свідомості стандартизованими психологічними методиками передбачає використання дослідницької парадигми, максимально спроможної фіксувати глибинні вияви людської суб'єктивності.

Можливість конструктивного розв'язання цієї проблеми ми вбачаємо в методологічних принципах та методичному апараті стосовно молодій дослідницькій галузі – психосемантики, психологічної галузі,

яка вивчає генезис, будову й функціонування індивідуальної системи значень. Вивчення уявлень людини про світ, феноменів породження й існування її суб'єктивних просторів є суттєвим продовженням розуміння психічного в парадигмі "відбиття об'єктивної дійсності" [8].

Загальнотеоретичною підставою психосемантичного підходу до дослідження людської психіки є підхід через дослідження категоріальної структури індивідуальної свідомості. Сприйняття суб'єктом світу, себе та інших відбувається крізь призму індивідуальної системи значень. Тому, спираючись на результати теоретичного аналізу управлінської свідомості, вважаємо, що саме психосемантичні методи можуть бути релевантними предмету дослідження, оскільки вони спрямовані на виявлення багатомірної системи смислів як окремої особистості, так і цілої професійної групи.

Класична формула усвідомлення об'єктів світу запропонована С.Л. Рубінштейном [13], за яким "зовнішнє через внутрішнє" описує характер впливу зовнішніх, соціальних причин буття на свідомість. Інша формула: "...усвідомлення – завжди процес певного внутрішнього співвіднесення" (Б.С. Братусь [5, с. 86]) наголошує на формуванні індивідуальних смислових систем через суб'єктну активність особистості. Сьогодні ці два підходи цілком відповідають психосемантичній моделі дослідження як суспільної, так і індивідуальної свідомості, – така модель передбачає дослідження масової свідомості через індивідуальну. Вивчення індивідуальних закономірностей творення та формування свідомості передбачає пошук тієї вибірки носіїв суспільної свідомості, які одночасно виступають її творцями [5].

У сфері психосемантичних досліджень існують експериментальні напрацювання, зокрема, праці В.Ф. Петренка [10-12], які доводять запропоноване О.М. Леонтєвим визначення свідомості як індивідуальної системи значень, поєднаних із чуттєвою тканиною, яка у свою чергу через сприйняття пов'язана із предметним світом і особистісними смислами. Як зазначає В.Ф. Петренко [10], це тлумачення є за своєю суттю семіотичним. З цієї точки зору генезис і трансформація значень, які є складовою свідомості, відображають механізм змін і трансформації свідомості в цілому.

У прикладному плані ця перспективна галузь когнітивної психології займається дослідженням і реконструкцією систем значень і смислів як структур репрезентації досвіду у свідомості людини. При цьому саме психосемантичний підхід досліджує картину світу буденної свідомості і систему значень, що стоїть за нею, як один з предметів психологічної науки. Таким чином, наукові засади експериментальної психосемантики стали методологічною основою емпіричного дослідження управлінської свідомості у нашій роботі.

Як зазначає один із засновників даного напрямку В.Ф. Петренко, "до завдань психосемантики входить реконструкція індивідуальної системи значень, крізь призму якої відбувається сприйняття суб'єктом світу, інших людей, самого себе, а також вивчення її генезису, будови й функціонування. Психосемантика досліджує різні форми існування значення в індивідуальній свідомості (образи, символи, комунікативні й ритуальні дії, а також словесні поняття)" [10, с. 3]. Інший дослідник, О.Г. Шмельов пише, що експериментальна психосемантика "поєднує психологічні дослідження значення, що розуміється в психології як найважливіша одиниця психічного відбиття людиною світу" [20, с. 5].

Вітчизняна психосемантика базується на методологічних позиціях наукових шкіл Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, О.Р. Лурія та близької до них школи С.Л. Рубінштейна. У гносеологічному плані ця дисципліна стоїть на засадах конструктивізму, який трактує психічне відображення як моделювання, що включає в образ світу аксіологічні, ціннісні компоненти. Загальнотеоретичною підставою психосемантичного підходу до дослідження категоріальної структури індивідуальної управлінської свідомості можна вважати положення О.М. Леонтьєва про упереджений характер психічного відображення й індивідуальної свідомості людини [8].

Експериментальна психосемантика реалізує принцип операційної аналогії між параметрами семантичного простору і категоріальною структурою свідомості. Тому завданням емпіричного методу постає не опис людини як об'єкта з властивостями або лише як носія чуттєвих форм відображення, а розкриття суб'єктивної системи значень, з якою людина підходить до взаємодії з об'єктом.

Психосемантичний підхід спирається на методичний принцип дослідження образів, понять, об'єктів через вивчення "упередженості" людської свідомості шляхом реконструкції системи індивідуальних значень. Оцінюючи будь-що, людина закладає в цю оцінку свою власну упередженість, суб'єктивність, і матриця таких оцінок є вихідним матеріалом для подальшого аналізу індивідуальності самого "оцінювача".

При реконструкції категоріальних структур індивідуальної свідомості, що опосередковують сприйняття об'єкта, відбувається моделювання суб'єктивної картини світу (або окремої проблеми) в тому вигляді, в якому вона дана свідомості окремої людини. Цей підхід спрямований на вивчення особистості, а не індивіда. У такому контексті особистість – це індивід, що володіє розвинутою, семантично організованою картиною світу, здатністю до рефлексії, що регулює свою поведінку на основі процесів категоризації, спрямованих на збереження смислової цілісності образу "Я". Моделі образу світу професіонала

досліджено у працях О.Ю. Артем'євої [1], Є.О. Климова [6], Н.Ф. Шевченко [19], Г.В. Ложкіна [9].

Зазвичай традиційна психодіагностика оперує узагальненою структурою даних, яка схематизується у вигляді пласкої прямокутної матриці "індивід – характеристика". Така структура даних об'єктивно зумовлює об'єктний підхід до емпіричного опису людської психіки. Експериментальна ж психосемантика оперує об'ємними тристоронніми матрицями типу "об'єкт – категорія – індивід", що надає об'єктивні можливості для побудови емпіричних моделей на основі принципу "суб'єктності" [1].

Відомо, що для опису й інтерпретації експериментальних результатів у психології найбільш часто застосовуються три типи моделей. У першій з них, моделі "чорної скриньки", описуються параметри "входу" (наприклад, сукупності незалежних змінних) і "виходу" (наприклад, сукупності залежних змінних), а також закономірні й імовірнісні зв'язки між ними. Механізм цієї закономірності не досліджується. У другій, математичній, моделі використовується математичний опис зв'язку між параметрами "входу" і "виходу", при цьому сам механізм зв'язку не досліджується. Нарешті, третя, парадигмальна, модель покликана відтворити механізм зв'язку між параметрами "входу" і "виходу", що постулюється, експериментально перевіряється й модифікується [14].

Специфіка методологічного підходу до моделювання структур суб'єктивного досвіду в психосемантиці полягає в тому, що моделі тут будуються від цілісного, інтегрального концепту (оцінки, поля, простору, універсалії й ін.). Такий підхід – крок на шляху розвитку нової моделювальної парадигми в психології, поряд із традиційною, аналітичною, парадигмою. Основою моделювання в психосемантиці слугують моделі проміжних змінних: семантичні конструкти, категоріальні структури, простори реакцій.

Оскільки структури суб'єктивного досвіду (проміжні змінні) не можуть бути вивчені безпосередньо, у психосемантиці в рамках неохієвіористського підходу (S-O-R) вивчаються стимули й реакції, а проміжні змінні моделюються на основі параметрів входу й виходу. Таке моделювання з використанням математичних методів стало основою досліджень в експериментальній психосемантиці, а відповідні моделі носять назви семантичних структур репрезентації досвіду.

Іншого, хоча й не протирічного першому, погляду на природу свідомості дотримуються дослідники наукової школи О.Ю. Артем'євої. Концепція цього автора репрезентує проблему свідомості в контексті індивідуального або колективного досвіду, а саме як проблему вивчення "актуалізації слідових структур особистої історії діяльності людини". У школі О.Ю. Артем'євої досліджуються структури суб'єктив-

ного досвіду (систем значень і смислів), на підставі яких вибудовується образ світу людини. Цей дослідницький напрямок у рамках психо-семантики називається психологією суб'єктивної семантики.

Істотною відмінністю моделювання в школі О.Ю. Артем'євої є те, що модель (структура відображення результатів) не передбачається заздалегідь, а будується (постійно доробляється) у процесі вивчення реальності. Отримані моделі називаються суб'єктивними семантиками, а опис експериментальних даних – семантичними полями, семантичними профілями, семантичними універсальними й семантичними базами значень [1-4].

Структура попереднього досвіду представлена в актуальній свідомості суб'єкта трьома утвореннями (шарами) – "перцептивним шаром", "семантичним шаром" і "ядерним шаром амодальних структур". М'яке моделювання семантик у дослідницькій традиції О.Ю. Артем'євої не передбачає застосування математичного апарату.

У даному напрямку досліджень професійної свідомості прийнято, що функціонування свідомості будь-якого фахівця відбувається відносно зовнішньої діяльності, – це, насамперед, глибинне відчуження, способи мислення, інтуїція, думки, ідеї, ідеали, образи, концепції. Дослідники школи О.Ю. Артем'євої – Г.А. Урунтаєва, Ю.К. Стрелков, В.П. Серкін, І.Б. Ханіна – тлумачать професійну свідомість як детерміновану професійною належністю специфічну репрезентацію у свідомості світу ("образу світу") узагалі й предмета праці, зокрема [15; 16; 18].

Теоретичний базис психології суб'єктивної семантики особистості (О.Ю. Артем'єва) та власне психосемантики (В.Ф. Петренко) принципово схожі. Проте семантичне моделювання у цих двох напрямках різне: воно може бути описом суб'єктивного досвіду й описом "вимірювальника". У першому випадку мається на увазі можливість реконструкції значень на основі семантичного оцінювання стимулу суб'єктом. У другому – факт того, що приписування стимулу властивостей (визначення, асоціації, підстановки) і його співвіднесення (класифікації, шкалування) характеризують не тільки стимул, але й людину, що здійснює дану процедуру. На основі цього розробляються модифікації методу особистісних конструктів (Ф. Франселла, Д. Банністер [17]) і методи особистісної психосемантичної діагностики (О.Г. Шмельов [22]).

Якщо предметом експериментальної психосемантики є суб'єктивні системи значень, то основним методом виступає багатомірне шкалування – побудова суб'єктивних семантичних просторів.

Психосемантика вивчає психологічне сприйняття людиною значень і смислів об'єктів, понять, знаків, знакових виразів у процесі інтерпретації цих об'єктів. Тому одне з основних завдань цієї дисципліни –

побудова семантичного простору, тобто знаходження системи тих латентних факторів, у рамках яких респондент діє, так чи інакше оцінюючи об'єкти. Необхідно підкреслити, що досліджуваний, як правило, не дає собі звіту в існуванні цих факторів. Семантичний простір є дослідницькою моделлю структури індивідуальної свідомості, на основі якої відбувається сприймання людиною об'єктів, їхня класифікація, порівняння. Метод семантичного диференціала спрямований не тільки на пошук семантичного простору й аналіз покладених у його основі факторів, але й на вивчення взаємного розташування об'єктів у цьому просторі, тобто розходжень у сприйманні об'єктів, розглянутих респондентом [10]. При реконструкції категоріальних структур індивідуальної свідомості, що опосередковують сприйняття об'єкта, відбувається моделювання суб'єктивної картини світу (або окремої проблеми) в тому вигляді, в якому вона дана свідомості окремої людини.

Дослідження управлінської свідомості як психічного феномена закономірно вибудовувати на психологічні теорії і пояснювальній парадигмі провідних напрямків психології. Поряд із цим, застосування психосемантичного підходу в якості основного зумовлене тим, що управлінська свідомість як предмет дослідження підкерується переліченим нижче психосемантичним постулатам. Будучи різновидом свідомості як функції психіки людини в умовах діяльності, управлінська свідомість одночасно спрямована на відображення і перетворення світу (світу професії). Продуктом управлінської свідомості є сукупний образ світу професії. Зміст управлінської свідомості втілюється в системі професійних значень і смислів як перетвореної форми дійсності. Не потребує доказів також існування професійної субмови управлінців (втіленої в особливостях мовлення) з притаманною їй специфічною системою управлінських значень як способу фіксації управлінського досвіду керівника.

Процедура побудови семантичного простору, який описує й диференціює уявлення управлінців про світ професії, включає реалізацію трьох послідовних дій: по-перше – проведення процедури оцінювання; по-друге – математичне опрацювання отриманих емпіричних даних за допомогою факторного аналізу; по-третє – змістовий аналіз даних, отриманих після математичного опрацювання, та укладання семантичного простору. Інтерпретація виділених факторів на основі пошуку смислових інваріантів, які поєднують шкали, що належать до певного фактора.

При традиційному підході до виміру індивідуальних відмінностей індивід розглядається як точка у просторі діагностичних параметрів, заданих дослідником. При експериментально-психосемантичному підході індивід начебто виступає носієм особливого простору, задано-

го ним самим, – простору індивідуальних значень. За класичною методикою Дж. Келлі опитуваний отримує репертуарні позиції, за якими він має уявити відомих йому людей, а потім об'єднати двох персонажів за будь-якою рисою і протиставити їм третього, як того, що має протилежну рису. Наприклад, А і Б – добрі, а В – злий. Виділений на базі трійки персонажів особистісний конструкт далі розповсюджується на всі інші персонажі. Опитуваний повинен визначити, якому з полюсів особистісного конструкта належить кожен персонаж зі списку репертуарних позицій. Отримується ряд чисел, які диференціюють персонажі за даним конструктом. У якості міри синонімічності пар конструктів використовують коефіцієнт кореляції Пірсона або коефіцієнт рангової кореляції Спірмена [20].

Важливим якісним показником організації семантичного простору є самий зміст виділених факторів, який може бути різним для різних респондентів у рамках однієї змістовної області. Семантичний простір, побудований на базі оцінок об'єктів конкретної змістовної області, є похідним від знання суб'єктом даної змістовної області, від його "імпліцитної теорії" даної області. Появляється у психосемантичному експерименті, а потім відобразитися у вигляді факторів-координат семантичного простору можуть тільки ті основи класифікації, які властиві самому суб'єкту [21]. Побудова семантичного простору реалізує дві задачі: координатні вісі, які утворюють "скелет" семантичного простору, виступають операційним аналогом категоріальної структури індивідуальної свідомості у рамках певної змістовної області; розміщення ж у семантичному просторі аналізованих значень дозволяє реконструювати семантичний склад значень як одиниць індивідуальної свідомості. Семантичні простори виступають засобом самосвідомості людини і суспільства, рефлексії нею власних проблем [20-22].

Показником когнітивної організації індивідуальної свідомості є так звана "перцептуальна" (розрізнявальна) сила ознаки. Суб'єктивно більш значущі основи категоризації дають і більший внесок у загальну варіативність оцінок об'єктів (вклад у загальну дисперсію), і відповідні їм фактори – координатні осі семантичного простору – сильніше поляризують аналізовані об'єкти. Простір розтягується за віссю суб'єктивно значущого фактора [22].

Психосемантичні дослідження експериментально доводять той постулат, що картина світу суб'єкта включає не тільки когнітивні, але й аксіологічні компоненти, що вона складається як з об'єктивної реальності світу, так і внутрішнього суб'єктивного світу людини. Людська свідомість гетерогенна, а системотвірними факторами свідомості є статеві, вікові і професійні належності людини. Значущість цих факторів

є різною в різних змістовних шарах свідомості, і диференціювати їхній вплив можна тільки на основі спеціально організованого психосемантичного багатофакторного дослідження. Тому можна погодитися з В.Ф. Петренком у тому, що такий підхід дозволяє вибудувати "картину світу", визначити конструкти як певну систему координат, крізь яку людина сприймає світ.

Варто нагадати визначення поняття свідомості, за В.Ф. Петренком, який зазначав, що "усвідомлювати дійсність – означає розділяти її на елементи і встановлювати між ними певні зв'язки та відношення: схожості, тотожності, розходження, належності, послідовності і т.п. І чим більше взаємопов'язаних елементів в об'єкті або ситуації може бути вичленоване і знов пов'язано, тим вищим є рівень усвідомлення дійсності" [12, с. 12]. Отримані в результаті математичної обробки матриці, фактори, утворюють семантичний простір, у якому розташовується об'єкт оцінювання – фрагмент професійного образу світу. Саме цей простір є "операціональним аналогом категоріальної структури свідомості досліджуваних" [там само].

Для опису образу світу суб'єкта, його імпліцитної моделі того чи іншого фрагменту дійсності необхідна реконструкція категоріальної структури свідомості, розміщення у ній індивідуальної системи значень. З цією метою в експериментальній психосемантиці на практиці реалізований принцип використання математичних методів. Мова багатомірних просторів і графів дає модельні засоби для опису емпіричних систем значень. Цей метод моделювання дозволяє реконструювати бачення світу очима самого суб'єкта. У той час як при традиційному підході до виміру індивідуальних відмінностей індивід розглядається як точка у просторі діагностичних параметрів, заданих дослідником, при експериментально-психосемантичному підході індивід виступає носієм особливого простору, заданого ним самим, – простору індивідуальних значень.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що наявність та сформованість певного рівня управлінської свідомості може визначатися за допомогою числових параметрів семантичних структур. Наявність теоретичних та експериментальних досліджень дає підстави вважати, що семантичні методи є перспективними в розробці проблеми дослідження формування професійного рівня свідомості, тому що надають можливість дослідити деякі особливості функціонування "світу професії" на рівні глибинної семантики.

При організації даного дослідження нами було висунуте передбачення про те, що професійна свідомість управлінців (управлінська свідомість) відрізняється від професійної свідомості представників

інших професій низкою психосемантичних характеристик. А саме, управлінська свідомість: є опосередкованою окремим психологічним змістом; продукує відмінну від інших картину світу; має притаманну їй картину динаміки становлення в онтогенезі; об'єктивується у невербальних та вербальних знакових формах.

Висновки. Таким чином, психосемантичний підхід передбачає розгляд управлінської свідомості крізь призму її внутрішніх детермінант, дослідження закономірностей творення даної свідомості шляхом вивчення ціннісно-сміслової сфери керівників як її носіїв, суб'єктів управлінської діяльності. Визначальною вважається система потреб, інтересів, поглядів, переконань, цінностей особистості керівника, яка закарбовується у системі професійних значень і відтворюється за допомогою усного і письмового мовлення. Таким чином, психосемантичне дослідження та відповідний інструментарій аналізу спрямовані на виявлення імпліцитної теорії особистості, тобто на виявлення зумовленого професійною культурою та індивідуальним досвідом способу категоризації управлінцями оточуючого світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Артемьева Е. Ю. ; под ред. И. Б. Ханиной. – М. : Наука; Смысл, 1999. – 350 с. – Библиогр. : с. 314-349.

2. Артемьева Е.Ю. Описание структур субъективного опыта: контекст и задачи / Артемьева Е.Ю., Стрелков Ю.К., Серкин В.П. // Мышление. Общение. Опыт. Межвузовский тематический сборник. – Ярославль : ЯрГУ, 1983. – С. 99-108.

3. Артемьева Е.Ю. Профессиональная составляющая образа мира / Артемьева Е.Ю., Стрелков Ю.К. // Мышление и общение: активное взаимодействие с миром : сб. науч. трудов. – Ярославль : ЯрГУ, 1988. – С. 67-84.

4. Артемьева Е.Ю. Психосемантические методы описания профессии / Е.Ю. Артемьева, Ю.Г. Вяткин // Вопросы психологии. – 1986. – № 3. – С. 127-133.

5. Братусь Б.С. Смысловая вертикаль сознания личности (к 20-летию со дня смерти А. Н. Леонтьева) / Б.С. Братусь // Вопросы философии. – 1999. -№ 11. – С. 81-89.

6. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях : учебное пособие / Климов Е.А. – М. : МГУ, 1995. – 224 с.

7. Колмогорцева Н.Н. Влияние профессиональной составляющей образа мира на формирование образа Я : На материале студентов

факультета коррекционной педагогики и психологии : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / Колмогорцева Наталия Николаевна. – Екатеринбург, 2003. – 193 с.

8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / Леонтьев А. Н. – М. : Политиздат, 1975. – 262 с.

9. Ложкін Г.В. Структурно-змістовні характеристики професійної самосвідомості тренера-викладача / Г.В. Ложкін, Н.Ю. Волянюк // Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти : наук. записки Рівненського держ. гуманітарного ун-ту. – Серія : Психологія. – Рівне, 2004. – Вип. 30. – С. 14-19.

10. Петренко В.Ф. Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном сознании / Петренко В.Ф. – М. : МГУ, 1983. – 176 с.

11. Петренко В.Ф. Влияние аффекта на семантическую организацию значений / Петренко В.Ф., Кучеренко В.В., Нистратов А.А. // Текст как психолингвистическая реальность : сб. статей / [редкол. : Ю.А.Сорокин и др.]. – М. : Иностранные языки, 1982. – С. 60-80.

12. Петренко В.Ф. Основы психосемантики / Петренко В.Ф. – [2-е изд., доп.]. – СПб. : Питер, 2005. – 480 с. : ил. – Библиогр. : с. 459-480.

13. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / Рубинштейн С.Л. – СПб. : Питер Ком, 2003. – 512 с.

14. Серкин В.П. Методы психосемантики / Серкин В.П. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 207 с.

15. Серкин В.П. Структуры образа мира // Вестник Гуманитарного института МГУ. – 2001. – № 3. – С. 69 – 89.

16. Урунтаева Г.А. Индивидуально-типологические особенности семантизации визуальных стимулов : дисс. ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / Урунтаева Галина Анатольевна.- М., 1981.- 211 с. – Библиогр.: с. 200-211.

17. Франселла Ф. Новый метод исследования личности: руководство по репертуарным личностным методикам / Франселла Ф., Баннистер Д. ; пер. Ю.М. Забродина, В.И. Похилько. – М. : Прогресс, 1987. – 232 с.

18. Ханина И.Б. Динамика профессиональной семантики как показатель формирования профессионального мира / И.Б. Ханина / Психология субъективной семантики: Истоки и развитие / под ред. И.Б. Ханиной, Д.А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2011. – С. 354-379.

19. Шевченко Н.Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / Шевченко Наталія Федорівна. – К., 2006. – 485 с. – Библиогр. : с. 400-432.

20. Шмелёв А.Г. Введение в экспериментальную психосемантику : теоретико-методологические основания и психодиагностические возможности / Шмелёв А.Г. – М. : МГУ, 1983. – 158 с.

21. Шмелёв А.Г. Многослойность субъективной семантики и трудности ее "расслоения" / А.Г. Шмелёв // Психология субъективной семантики в фундаментальных и прикладных исследованиях / [отв. ред. Д. А. Леонтьев]. – М. : Смысл, 2000. – 147 с.

22. Шмелёв А.Г. Психодиагностика личностных черт / Шмелёв А.Г. – СПб. : Речь, 2002. – 480 с.

УДК 159.923

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Дьоміна Г.А.

У статті розкриваються особливості емоційної стійкості студентів молодших курсів (спеціалізація "практична психологія") як однієї з головних професійних якостей практичного психолога. За допомогою методики багатofакторного дослідження особистості Р. Кеттелла і опитувальника Ю.З. Гільбуха ми визначили, що високий рівень емоційної стійкості серед студентів зустрічається дуже рідко, найбільш поширеним є середній і низький рівень емоційної стійкості.

Ключові слова: емоційна стійкість та її рівні розвитку в майбутніх практичних психологів.

В статье раскрываются особенности эмоциональной устойчивости студентов младших курсов (специализация практическая психология) как одной из главных профессиональных качеств практического психолога. С помощью методики многофакторного исследования личности Р. Кеттелла и опросника Ю.З. Гильбуха мы определили, что высокий уровень эмоциональной устойчивости среди студентов встречается очень редко, наиболее распространённым является средний и низкий уровень эмоциональной устойчивости.

Ключевые слова: эмоциональная устойчивость и ее уровни развития у будущих практических психологов.

The article describes the features of emotional stability undergraduates (specialization practical psychology) as one of the main competencies of the practical psychologist. Using multivariate methods for studying personality and R. Cattell questionnaire Yu.Z. Gilbuh we have determined that a high level of emotional resilience among students is very rare, is the most common medium and low level of emotional stability.

Key words: emotional stability and levels of development of future clinical psychologists.